

NOGMAALS EEMSTER

door Pieter Dijkstra

1. INLEIDING

Waarom Eemster en het onderzoek van dr. H. Kars naar patina's en andere verschijnselen op artefakten door Tj. Vermaning en anderen gedaan, plotseling van het toneel verdwenen, is voor veel amateur-archeologen een raadsel. De gemaakte afspraken tussen dr. Kars en diverse amateurs zijn niet nagekomen. Het onderzoek van dr. Kars en dr. Jansen, eerst verricht in de privé-sfeer, maar later vermeld als onderzoek in de ROB-werksfeer, is na 1990 niet meer in de jaarverslagen van de ROB te Amersfoort vermeld.

Na een tijd gewacht te hebben op die beloofde publikatie, die volgens afspraak zou verschijnen, is het zaak enige resultaten te publiceren volgend uit een onderzoek naar de stukken die door dr. Kars en enige medewerkers (zowel amateur-archeologen als studenten in de archeologie) zijn opgegraven aan de rand van de Eemster-site.

2. ONDERZOEK OP DE ROB

Met dr. Kars werd door ondergetekende een afspraak gemaakt voor het voorjaar van 1988 om de opgegraven stukken uit een 5-tal putten en profielen uit Eemster te bestuderen. Er werd gebruik gemaakt van een Wild-binoculair op de research-afdeling van dr. Kars. De putten waren gecodeerd, evenals de profielen. Daar het om grote hoeveelheden stenen ging, werd besloten enkele plastic zakken steeksproefgewijs te bestuderen. Deze plastic zakken werden op diepte, cq. niveau bemonsterd. De aangegeven aanduidingen waren:

niveau A: Keizand; B: Keileem; Profiel-2: Keizand bovenste deel; 3: Keizand; 4: Keizand overgang keileem; 5: Keileem

2.1 Bestudeerde stukken en resultaten

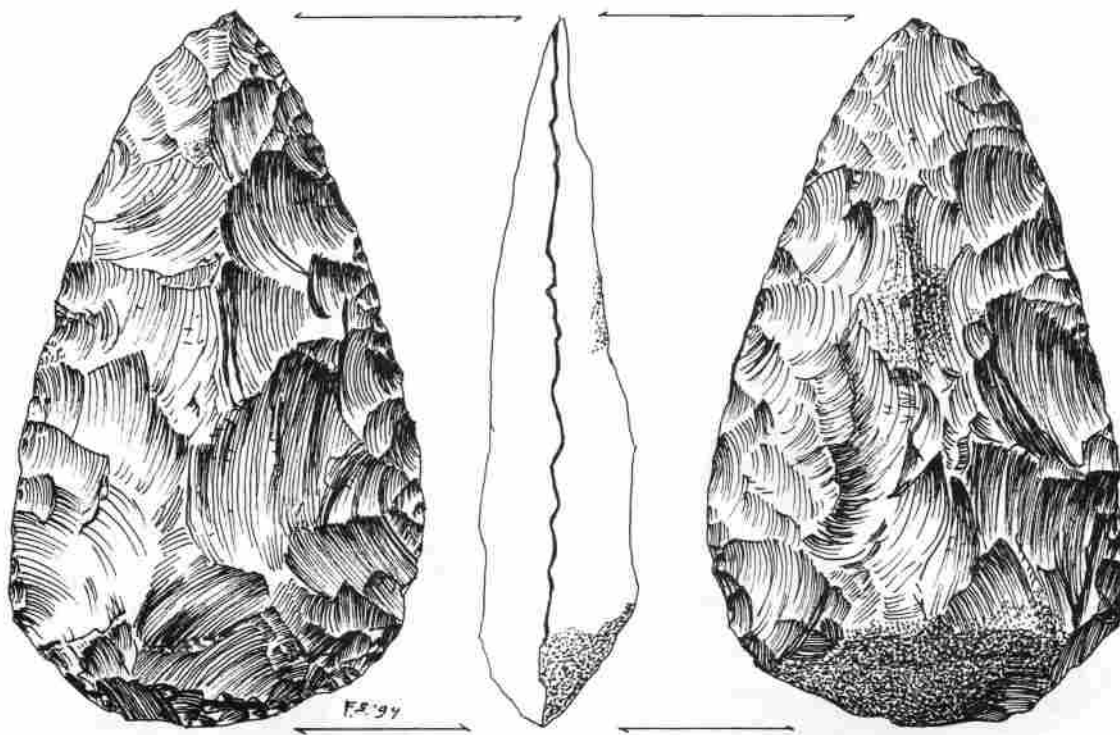
- A) Object B nr.11 Erratisch stuk met op de dorsale zijde lichte afrondingen.
 B) C2 is een afslag, gevonden in het keizand, met op de ventrale zijde een zware silica-coating (deze vuursteen werd ook gevonden in de Eemster-groep van Vermaning).
 C) C2 nr.1 is een afslag en C1 is een kleine afslag. Beide zijn mogelijk mesolithisch.
 D) Profiel 4 nr.2 is een oud erratisch stuk met op de dorsale zijde een paar krasjes.
 E) C3 nr.8 is een vorstspijting of verweringsstuk met op de dorsale zijde oude krasen die zijn gepatineerd en op de ventrale (bolle splijting) zijde een gedeeltelijk zwaar glanzend vlak met daarop subrecente krasen. Volgens de beschrijving werd dit stuk uit het keizand opgegraven.
 F) C3 nr.7 is een vorstspijting en gerold. Verder is het gedeeltelijk aangekoekt met keileem. De ribben zijn afgerond met een wit-blauwe patina en op enkele delen en ribben zitten krasjes.
 G) Put nr.A : nr. 1 afslag en nr.2 afslag. Beide zijn vers en mogelijk mesolithisch van oorsprong.

Tot zover enkele van de vele bestudeerde stukken, die interessant genoeg leken.

In het algemeen zijn de vele opgegraven objecten vorstspijtingen en/of brokken met verweringsvlakken. De meeste zijn gepatineerd (kleur en glans) en hebben ook botskegels, m.a.w. het normale spectrum van de laatste permafrost-stuwung (zie ook het profiel in *Archeologische Berichten* nr.17, p. 153).

2.2 Discussie

In het tweede gedeelte van de middag werd er met dr. Kars gediscussieerd over het verdere verloop van het onderzoek.

Figuur 1A Biface van Plazac (Dordogne, Frankrijk).

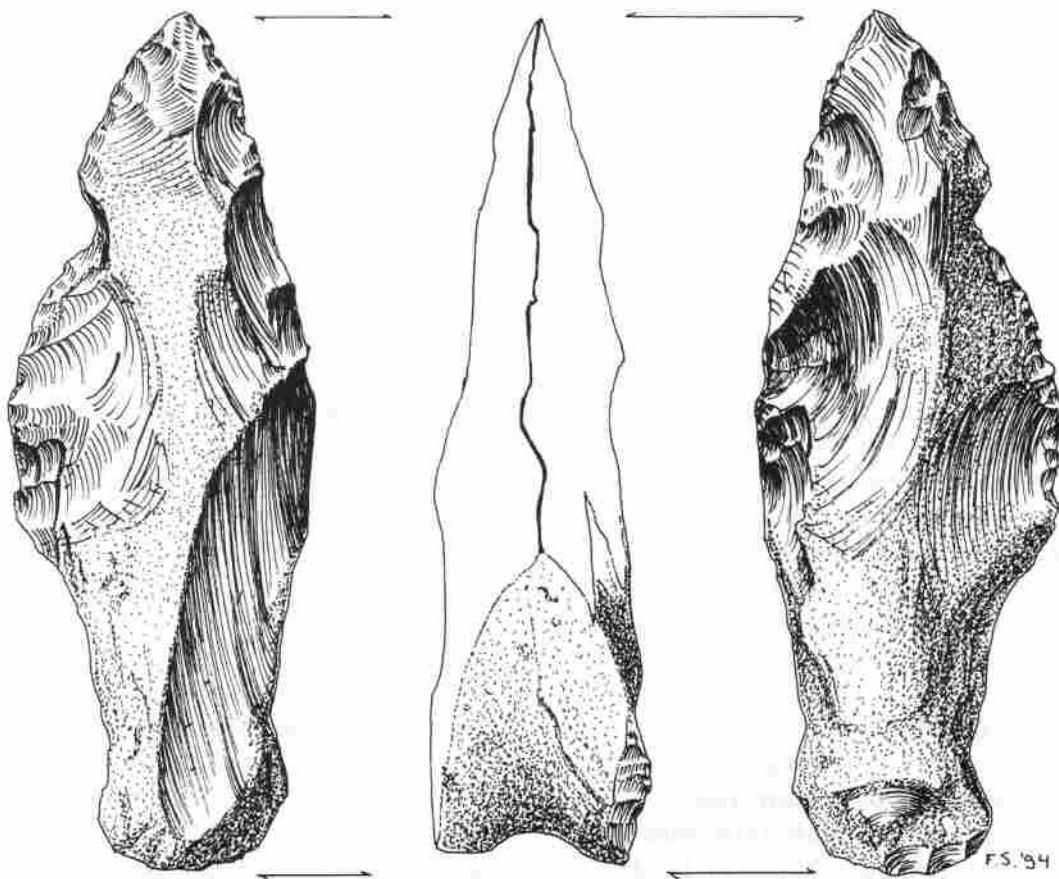

Figuur 1B Afgeronde rib met krasjes (vergroting 40x) (foto P. Dijkstra).

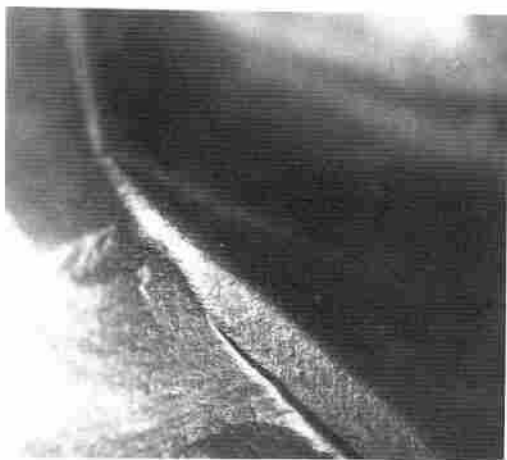
Eén van de problemen was dat, volgens dr. Kars in de literatuur geen melding zou zijn gemaakt van stukken met afgeronde ribben zoals op de stukken van Vermaning. Verder wilde hij dat het ingezamelde materiaal werd uitgezocht en gedetermineerd; een

tijdroevende bezigheid.

Studie van meerdere stukken en collecties met soortgelijke artefacten in binnen- en buitenland die niet door Vermaning gevonden zijn, moest in het onderzoek worden betrokken. En dan was er de vraag

Figuur 3A Biface van Plazac (Dordogne, Frankrijk).

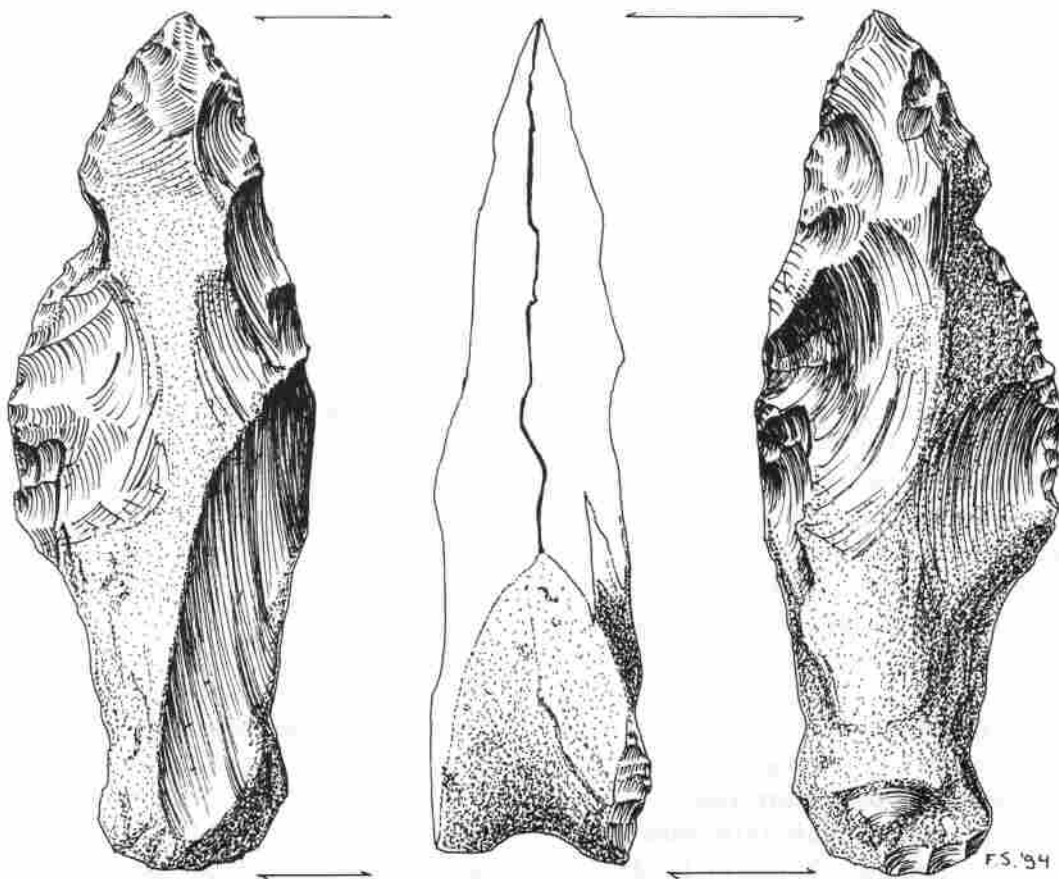

Figuur 3B Afgeronde rib (vergroting 24x) (foto P. Dijkstra).

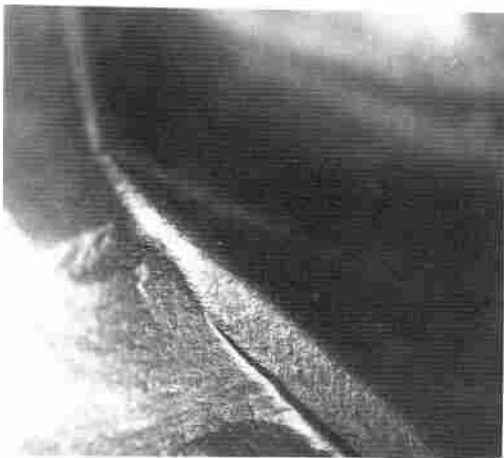
de familie Marchier), uit de collectie van Ton van Beers uit Den Bosch, en die dezelfde verschijnselen vertonen als die uit de col-

lectie Vermaning. Enige stukken die in dat "proces" werden gekozen zijn afgebeeld in de figuren 1, 2 en 3.¹

¹ De foto's verwijzen naar de stukken die zijn getekend. Ook enkele middenpaleolithische stukken uit Rijckholt-St.-Geertruid (figuur 4A en 4B) hebben deze verschijnselen (zie *Archaeologische Berichten*, 8).

Figuur 3A Biface van Plazac (Dordogne, Frankrijk).

Figuur 3B Afgeronde rib (vergroting 24x) (foto P. Dijkstra).

de familie Marchier), uit de collectie van Ton van Beers uit Den Bosch, en die dezelfde verschijnselen vertonen als die uit de col-

lectie Vermaning. Enige stukken die in dat "proces" werden gekozen zijn afgebeeld in de figuren 1, 2 en 3.¹

¹ De foto's verwijzen naar de stukken die zijn getekend. Ook enkele middenpaleolithische stukken uit Rijckholt-St.-Geertruid (figuur 4A en 4B) hebben deze verschijnselen (zie *Archaeologische Berichten*, 8).

Deze stukken waren tezamen met een biface met zware afrondingen op de ribben uit de Charente (coll. W. de Jonge) door Ton van Beers, die op deze manier hoopte een constructieve bijdrage te leveren aan de oplossing van de onderzoeksprobleem, bijna een jaar lang ter beschikking gesteld voor het onderzoek van dr. Kars¹.

De stukken werden gevonden op twee verschillende locaties en hebben lichte tot zwaar afgeronde ribben met krasjes. Volgens de vinder en enkele archeologen uit Les Eyzies en Perigueux zijn de verschijnselen het gevolg van verplaatsing naar een secundaire ligging door schuring over bevroren ondergrond tijdens het wegglijden (o.a. door het niveauverschil van de sites). Deze interpretatie werd door prof. F. Bordes bevestigd:

A: tijdens zijn bezoek aan Nederland, waarbij hij één van de Vermaning-collecties onderzocht (Ravenswoud; Horn 1980);

B: signalementen in literatuur (Bordes 1961, 1972, 1984) bij de bespreking van de site Pech de l'Azé. Hij schrijft: "*The flakes and tools were battered by cryoturbation and difficult to characterize, except for the handaxes*" (Bordes 1972; zie ook tekeningen in Bordes 1961)². De lagen (8 en 9 van Pech de l'Azé) waarin deze stukken liggen, beschrijft hij als: "*Outside the cave, the weathering is deep and only 4 inches of unweathered material remain at the bottom. Inside the cave this weathered zone tapers off and disappears.*" (Bordes 1972). De condities zijn volgens Bordes de reden, dat de lagen zijn aangetast en verstoord door permafrost en cryoturbatie onder wisselend koude en droge omstandig-

heden.

Wat deze stukken nu gemeen hebben met die van Vermaning is dat ze eveneens afgeronde ribben hebben met de daarbij behorende krasjes (zie figuur 4D). Enkele stukken uit de verstoorde lagen van Pech de l'Azé waren tentoongesteld in Les Eyzies (Dordogne, Frankrijk). Wanneer we nu deze zaak in de juiste proporties bezien en tevens de geomorfologische en latere waarnemingen van Bordes op de juiste waarde inschatten, dan geven bovenstaande feiten de enige verklaring voor de afgeronde ribben van de lagen 8 en 9 van Pech de l'Azé. Onze waarnemingen in Les Eyzies bij de bestudering van enkele van de artefacten bevestigen dit.

4. ANTWOORDEN

Op een aantal van Kars' vragen zijn logischerwijs ook antwoorden mogelijk. Wanneer we er vanuit gaan dat de collectie Eemster inderdaad uit de top (zone) van de keileem komt, dan is er een logisch verband in tijd en geologische omstandigheden (dit geldt ook min of meer voor Hoogersmilde A en B).

1. De erratische stukken (geofacten) uit de opgraving van Kars in Eemster vertonen: (a) kleur- en glanspatina's, (b) krasjes en (c) afgeronde ribben. Deze kenmerken zijn algemeen voor stukken uit steenrijke keileem/keizanden. Studieresultaten van de profielen laten dit duidelijk zien (Eemster en Hijken).

Als op de top van de keilemen en de noordelijke morenen de prehistorische mens stenen verzamelde en werktuigen vervaardigde, dan zijn deze stukken op dat

1 Er is niets gedaan of ondernomen, behalve dan dat drs. J. Deeben van het IPP te Amsterdam contact legde met buitenlandse onderzoekers in Duitsland en Polen om eventuele vergelijkingsstudies te kunnen realiseren.

2 Het woord "battered" blijkt door Bordes echter wat ongelukkig gebruikt. De vertaling van het werkwoord moet luiden: beuken, vergruizen, of drukken. Om aan de lezer de toestand van een artefact te verduidelijken zonder deze met al te technische details te beladen, heeft Bordes indertijd mogelijk gekozen voor de term "battering". Zoals blijkt is dit technisch niet geheel correct.

Figuur 4A Afgeronde rib van een kling uit Rijckholt (vergroting 24x) (foto P. Dijkstra).

Figuur 4C Matrix vastgekit in een silex-vlak.

Figuur 4B Afseslepen ribdeel van een biface uit Rijckholt (coll. J.M. v/d Berg) (vergroting 40x; stereo).

Figuur 4D Fricieglans op een rib van een Eenster-stuk (vergroting 24x).

moment vers met o.a. scherpe ribben en soms nog voorzien van oude verweringsvlakken of delen. Latere afzettingen bedekken dan eventueel het geheel. In de koude tijden ontstaat er een permafrost en wordt de bodemmatrix met daarin de artefacten door stuwning in de bodem en/of cryoturba-tie door elkaar gekneet en/of worden artefacten tegen de bevroren bodem heen en weer geduwd.

De oudere stukken waren al afgerond en de holtes en kieren opgevuld met matrix, soms ook aangekit. Verscheidene stukken blijken na verscheidene wasbeurten en poetsen met een borstel nog steeds in hoeken en kieren keileem/keizand te bevatten wat impliceert dat de hechting behoorlijk stevig is (fig. 4C).

Dit verklaart dan ook waarom soms de reeds gepatineerde stenen subrecente krasjes, glans en afgeronde ribben hebben en de verse stenen (in dit geval de prehistorische werktuigen en afslagen) krasjes en afgeronde ribben.

Ook verklaart dit waarom sommige stukken van de collecties, zelfs binnen op-eenpassingen (Dijkstra *et al.* 1986: foto nr. 29, p. 143), verschillende gradaties van afronding hebben en die daarom dan ook wezenlijk verschillen van de al reeds aanwezige stukken die aangevoerd zijn in erosie en puinwaaiers van de noordelijke morenen. Daarmee lijkt mij Kars' probleem opgelost, ook al zijn er graduele verschillen in de afrondingen tussen de Nederlandse stukken onderling en met de buitenlandse stukken. En dat zowel de Nederlandse als de Franse stukken frictieglans op de afgeslepen (afgeronde) ribben hebben, is voor de "waarheid" in feite onbelangrijk.

2. Wanneer we de logica van dr. Stapert proberen te volgen, die uit de in 1977 door hem gepubliceerde tabel (p. 39) tel-

kens delen haalt om ze vervolgens elders weer in te passen (niet of wel relevant volgens de Stapert-methode al gelang het hem uitkomt), dan is de geloofwaardigheid van zijn wetenschappelijk onderzoek ver zoek en de wijze van handelen zeker niet in over-eenstemming met de door hem zo hoog verheven beginselen van de wetenschapsfilosofie¹. Ook al verwoordt dr. Stapert in zijn artikelen de bewijsvoering telkens op een onverschillige, maar in zelfverzekerde literaire toon, dan doet dit niets af aan de werkelijkheid en de harde feiten.

3. Met name het bewijs dat na studie werd verkregen in de vorm van frictieglans-vlekjes op ribben en vlakken van de werktuigen en het afval van zowel Hoogersmilde A en B als Eemster (zie fig. 4D en foto's in *Archaeologische Berichten* nr.17, p. 145 en 147) is in feite funest voor zijn bewijslast. Onnodig te vermelden is dat bovenstaande gegevens mooi ingepast kunnen worden in de tabel van Stapert en dus voor echt kunnen doorgaan, hoewel hij ook dat wel weer zal proberen te "ontzenuwen". En wat we in de toekomst nog van dr. Kars mogen verwachten zal de tijd leren.

5. LITERATUUR

BORDES, F. (1961): *Typology du Paleolithique Ancien et Moyen*. Cahiers du Quaternaire, 1, Bordeaux.

BORDES, F. (1972): *A tale of two caves*. Harper and Row Publishers, New York

BORDES, F. (1984): *Leçons sur Paléolithique. Tome II: le Paléolithique en Europe*. CNRS, Paris

DIJKSTRA, P., MUSCH, J.E., & WOUTERS, A.M. (1986): Acheuleen vindplaats, Eem-

1 Dit is overigens een typisch item van vele "professionals" om op die manier het verschil tussen hen en de amateur-archeologen aan te geven.

ster. *Archaeologische Berichten*, 17:1-184.

HORN, E. (1980): Ravenswoud- Paleolithicum. *Archaeologische Berichten*, 9:104-114.

KARS, H. *et al.*: Patina op vuursteen. *ROB Jaarverslagen 1987-1988*, ROB Amersfoort resp. 1988-1989-1990

STAPERT, D. (1975): Voorlopig rapport over de steentijdvondsten van Tj. Verma-

ning; bijgewerkte versie dd 18-3-1975. BAI, Groningen

STAPERT, D. (1976): Some natural surface modifications on flint in the Netherlands. *Palaeohistoria*, 17.

STAPERT, D. (1986): The Vermaning stones: some facts and arguments. *Palaeohistoria*, 28.
